

Antisotsiaalne isiksus läbi elu

Katrin Eino
PERH psühhiaatriakliiniku
sügiskonverents 2019

Antisotsiaalse isiksushäire diagnostilised kriteeriumid

Antisotsiaalne isiksushäire DSMV

- sotsiaalsete normide mittejärgimine, õigusvastased teod
- pettused nagu korduv valetamine, teise nime all esinemine, petmine omakasu või lõbu pärast
- impulsiivsus ja raskused planeerimisel
- ärrituvus ja agressiivsus, kaklused, rünnakud
- hoolimatus enda ja teiste ohutuse suhtes
- vastutustundetus töösuhetes ja rahaliste kohustuste täitmisel
- kahetsustunde puudumine teisi kahjustavate tegude järgselt

Düssotsiaalne isiksushäire RHK10

- kalk hoolimatus teiste tunnete suhtes;
- tugev ja püsiv vastutustundetu hoiak ning sotsiaalsete normide, reeglite ja kohustuste eiramine;
- võimetus püsisuheteks, kuigi suhete loomisel pole raskusi;
- väga madal frustratsioonitaluvus, madal agressiooni ja vägivalla vallandumise lävi;
- võimetus tunda süüd ja õppida kogemusest, eriti karistusest;
- märkimisväärne kalduvus teisi süüdistada ja ühiskonnaga konflikti tekitanud käitumist õigustada.

Psühhopaatia

psyche hing

pathos kannatus

ÕS: isiksuse väärareng, iseloomu haiguslik hälve

Wikipedia: Psychopathy is a personality disorder

Psühhopaatia = isiksushäire kõik variandid

Psühhopaatia = düssotsiaalne isiksushäire

Psühhopaatia = sotsiopaatia

On avastatud uus, raske, kuritegevust põhjustav haigus

Psühhopaatia kohtupsühhiaatria kontekstis ei ole isiksushäire

Robert D. Hare

- Mõiste võeti kasutusele kuritegevuse retsidiivsusriski uuringutes
- Teoreetiline konstrukt isikutele omasest tunnustekogumist, mis seostub kõrge retsidiivsusriskiga
- Korduvalt kuritegusid toime pannud isikute hulgas on palju omavahel sarnaseid isikuid, kes erinevad kultuuri keskmisest, kuid see omapära ei ole diagnoositav isiksushäirena
- Psühhopaat on isik, kes saab kõrge näidu PCL skaalal
- **1980 Psychopathy Checklist** *PCL*
- **1991 Psychopathy Checklist Revised** *PCL-R*

Psychopathy Checklist Revised *PCL-R*

F1

Inimestevahelised suhted

- Väline šarm
- Kõrge enesehinnang
- Patoloogiline valetamine
- Ahvatlus/manipuleerimine

Afektiivsed

- Kahetsuse ja süütunde puudumine
- Vähene emotsionaalsus
- Kalk ja puuduliku empaapiaga
- Võimetus vastutuse võtmiseks

F2

Elustiil

- Stimuleerimisevajadus
- Parasiitlik elustiil
- Kaugemate eesmärkide puudumine
- Impulsiivsus
- Vastutustundetud

Antisotsiaalsus

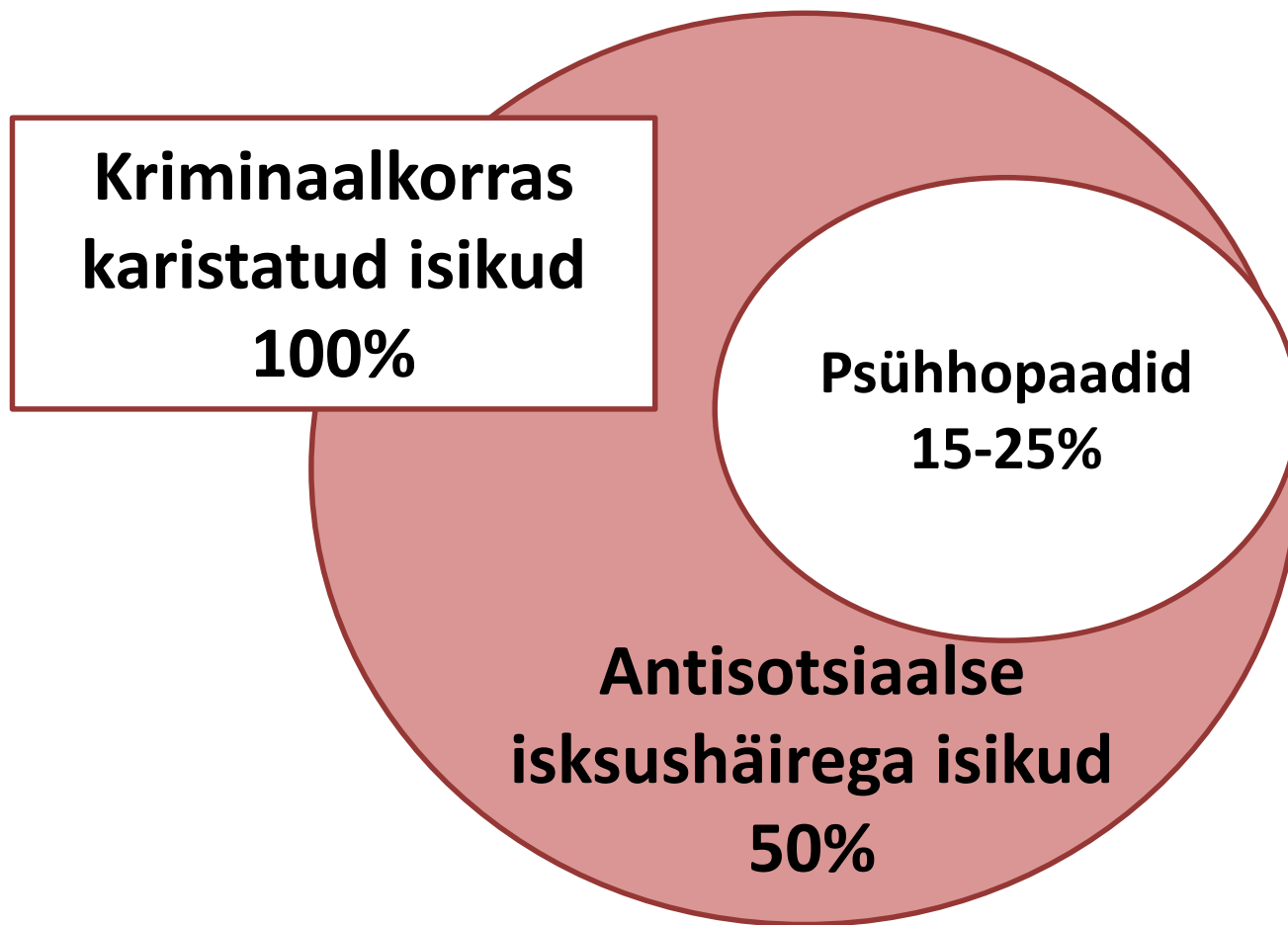
- Puudulik käitumiskontroll
- Varased käitumisprobleemid
- Noorukiea delikventsus
- Tingimisi karistused pööratakse täitmisele
- Kriminaalsete tegude mitmekesisus

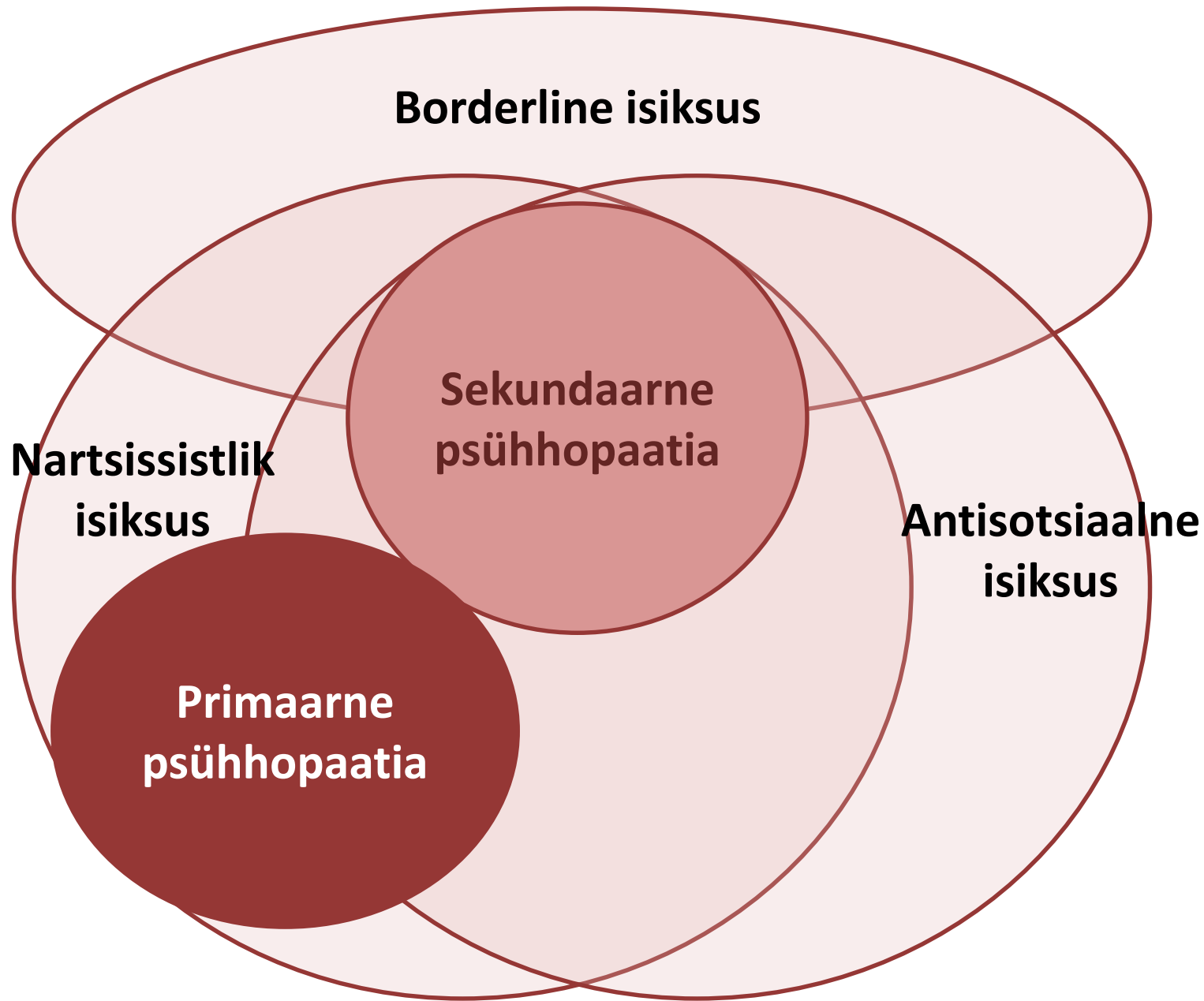
Robert D Hare; Craig S Neumann (2009) Psychopathy: Assessment and Forensic Implications, *Can J Psychiatry* 54 (12); 791-802

Psühhopaatia esinemissagedus

- Kogukonnas 0,6%
- Meesvangide hulgas 15-20%
- Kõige sagedamini koos antisotsiaalse ja nartsistiku isikushäirega
- Vabastatakse vanglast tingimisi 2,5% sagedamini kui teisi isikuvastaste kuritegudega isikuid

Psühhopaatia ja antisotsiaalne isiksushäire

Borderline isiksus

**Nartsissistlik
isiksus**

**Antisotsiaalne
isiksus**

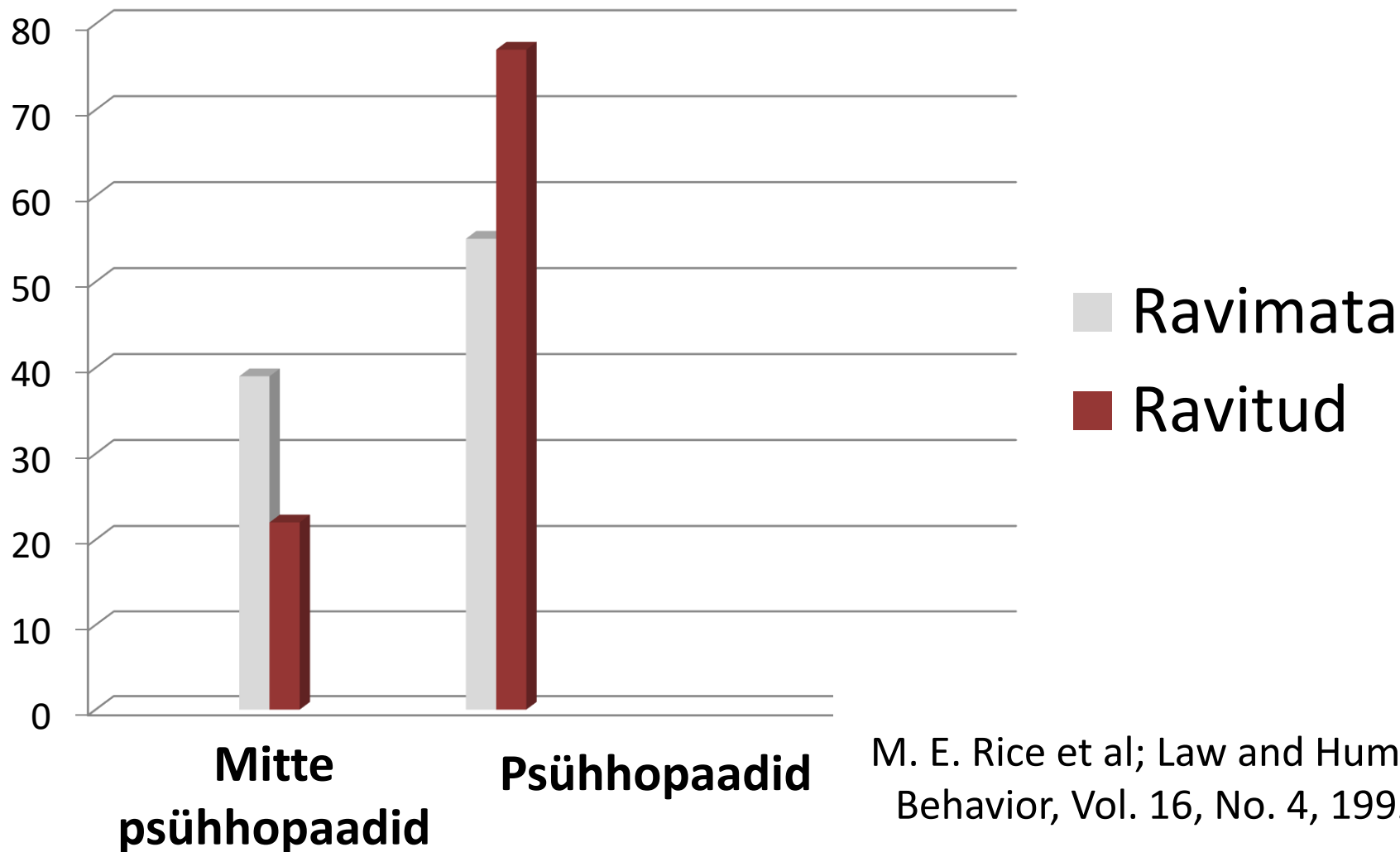
**Sekundaarne
psühhopaatia**

**Primaarne
psühhopaatia**

Vägivalla risk

Mittepsühhopaadid vs psühhopaadid

Psühhopaatiaga isikute ravi

- Psühhopaatiaga isikute psühhoterapeutilist ravi on aastaid peetud mittetulemuslikuks ja isegi kuritegude retsidiivsusrisi suurendavaks
- Sageli puudub nende isikute poolne igasugune motivatsioon muutusteks (Ogloff&Wong 1990), 30% neist langeb välja programmist (Olver et al 2011)
- Tulemuslikud on olnud dünaamilistele riskifaktoritele suunatud teraapiad (negatiivsed eeskujud, antisotsiaalne suhtumine, sõltuvusprobleemid, vaba aja kasutamine, viha ja agressiivsuse maandamine, kognitiivsed strateegiad jm) KKT meetoditega käitumise muutuse saavutamiseks
- Isikuse ja emotsionaalsusega seotud riskifaktorid (PCL-R F1) on elukestvad, antisotsiaalse elustiiliga seotud riskifaktorid (F2) langevad eaga. F1 faktorite muutmisele suunatud teraapiad ei ole tulemuslikud, eluviisi muutmisele suunatud teraapiad vähendavad retsidiivsusrisi (Olver, Lewis &Wong 2013)

Mark E. Olver Treatment of psychopathic offenders: Evidence, issues, and controversies, *The Journal of CSWB Vol 1 nr.3 2016*

Noorukite antisotsiaalne käitumine

Käitumishäiret saab diagnoosida kui avaldub kestva ja erinevates keskkondades:

- Agressiivsus inimeste või loomade suhtes
- Teiste omandi hävitamine
- Korduv valetamine, varastamine, popitegemine koolist ja ärajooksmine kodust
- Oluline ja püsiv reeglite eiramine

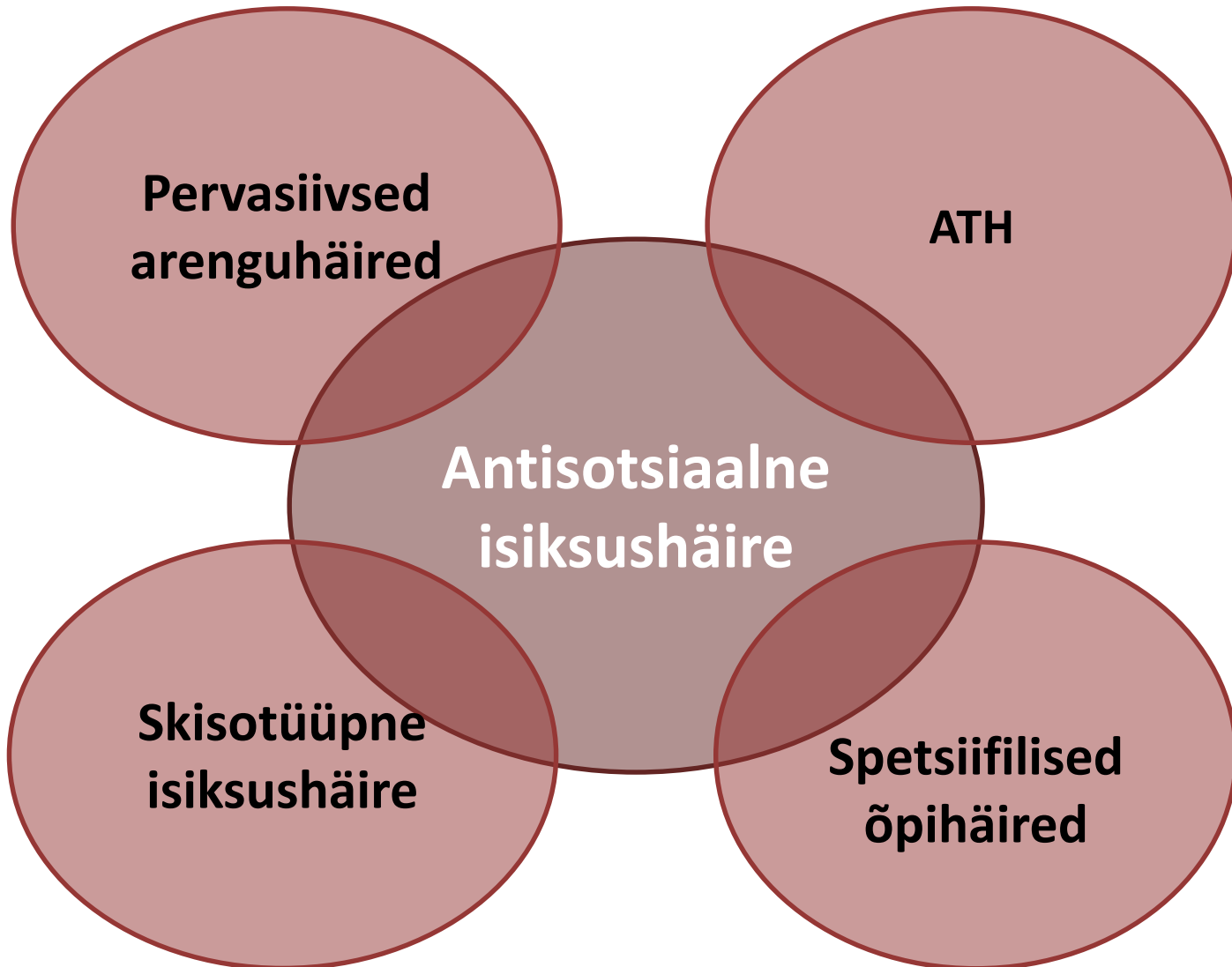
DSM-5 on lisatud „piiratud prosotsiaalse emotsionaalsusega“ mõiste, et paremini ennustada prognoosi ja kirjeldada esinevaid psühhopaatiale viitavaid tunnuseid.

Sarnased sümptomid, mis on iseloomulikud antisotsiaalsele isiksusele esinevad ka osal käitumishäirete diagnoosiga lastest

Alaealiste antisotsiaalsed käitumist põhjustavad tegurid: Antisotsiaalne isiksus kui arenguhäire

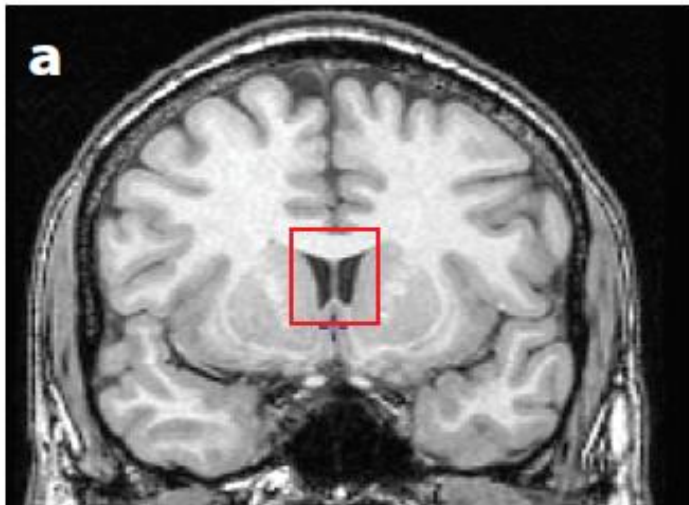
- Antisotsiaalsed isiksushäired hinnatakse järjest enam kui arenguhäired
- Arenguhäired peetakse ka puuduliku raviefekti põhjuseks
- Arenguhäirena käsitlemise aluseks on ajustruktuuride ja talitluse visualiseerimise andmed, neurokognitiivsed, geneetilised ja neurokeemilised uuringud ning varased riskifaktorid
- Eesmärgiks ennetamise ja varase sekkumise strateegiate väljatöötamine

Komorbiidsus arenguhäiretega

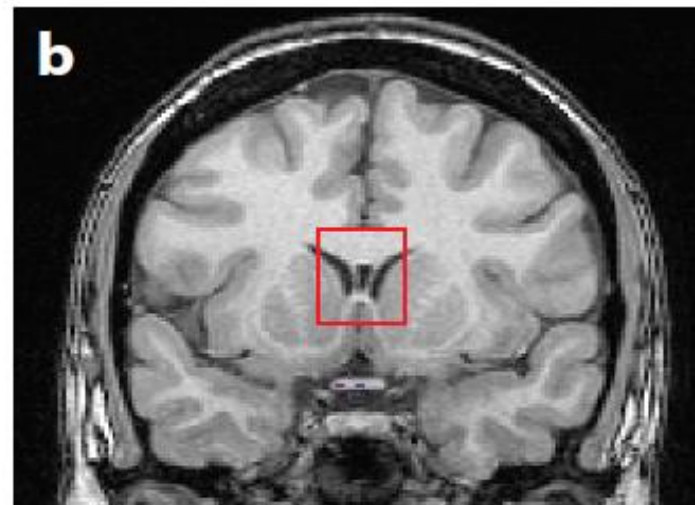

Aju visualiseerivad uuringud & antisotsiaalne isiksushäire

- Antisotsiaalse isiksushäire sümptomid seostuvad paljude ajupiirkondadega (Koenig et al 2011; Raine&Yang 2006)
- Enim seostuvad 3 piirkonda- PFC, amygdala ja striatum
- Varaseim marker limbilisele düsfunktsioonile on cavum septum pellucidum (CSP), neil isikutel on leitud sagedast antisotsiaalset, psühhopaatiale omast ja kriminaalset käitumist (Raine 2013) ja noorukitel proaktiivset agressiooni ja käitumishäireid (White et al 2013)

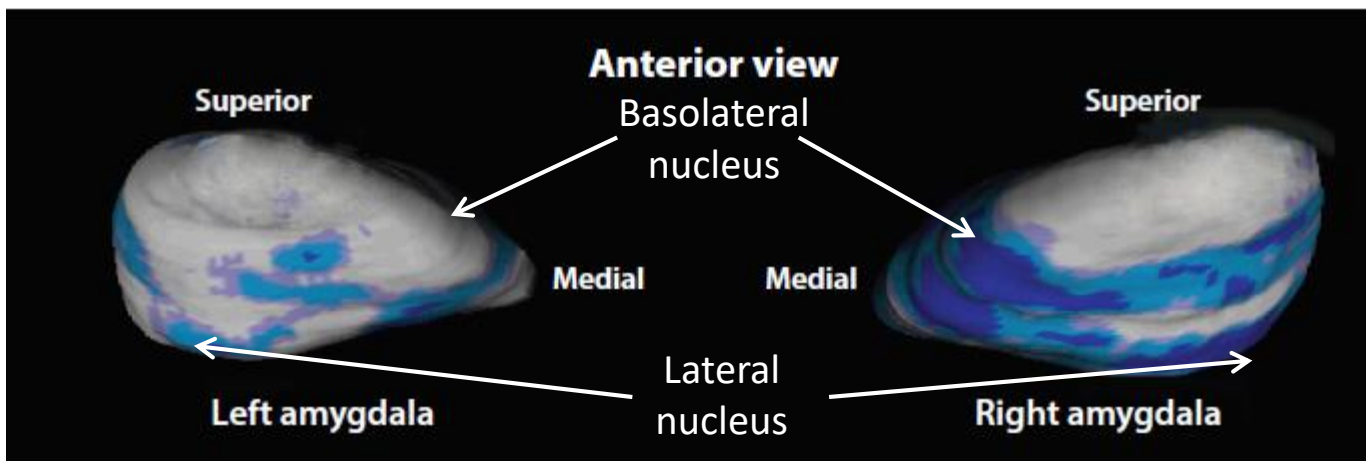
Normal septum pellucidum
Control subject

Cavum septum pellucidum
Antisocial personality disorder

Aju visualiseerivad uuringud & antisotsiaalne isiksushäire

- 43 aju struktuuri ja funktsiooni visualiseeriva uuringu metaanalüüs näitas antisotsiaalse isiksushäirega isikutel hallaine vähenemist ja funktsioonilangust orbitofrontaalses cortexi, anterior cingulate ja dorsolateraalse PFC piirkondades (Yang&Raine 2009)
- Amygdala funktsiooni langust seostatakse psühhopaatiale iseloomuliku emotsionaalse puudulikkusega (Blair 2008; Raine&Yang 2006); amygdala mahu vähenemist on leitud nii täiskasvanud psühhopaatiliste joontega isikutel (Yang 2009), käitumishäirega noorukitel (Fairchild et al 2011) kui agressiivsuse ja psühhopaatiliste joontega lastel (Pardini et al 2014)

Aju visualiseerivad uuringud & antisotsiaalne isiksushäire

- Striatumi osas on leitud selle mahu suurenemine, psühhopaatilistel isikutel 9,6% (Glenn et al 2010). Mahu suurenemist on täheldatud ka antisotsiaalse isiksushäirega isikutel (Barkataki et al 2006), agressiivsusega lastel (Ducharme et al 2011) ja psühhopaatiliste joontega noorukitel (Yang et al 2015)
- Eelnevate leidudega seostatakse kolme põhilise antisotsiaalsele isiksushäirele omase sümptomi esinemist: puudulik enesekontroll (PFC), negatiivsete stiimulite sh karistuse vähene mõju (amygdala), kõrge positiivne sarrustus (striatum).
- Pärilikkust noorukite aju mahu vähenemise osas on leitud 70-90%-l ja dorsolateraalse PFC paksuse osas 80%-l (Yang et al 2012).

Psühhosotsiaalne keskkond, varane trauma ja antisotsiaalne isikus

- PFC, amygdala ja striatum on eriti tundlikud ka varasele stressile ja ebasoodsatele psühhosotsiaalsetele mõjudele (Tottenham&Galvan 2016)
- Rasked psühhosotsiaalsed tingimused ning füüsiline ja vaimne väärkohtlemine viib samuti amygdala mahu vähenemisele (Hanson et al 2015) ning varased traumad halvendavaid seoseid amygdala ja mediaalse PFC vahel (Tottenham&Galvan 2016) põhjustades emotsionaalset düsregulatsiooni ja agressiivset käitumist, mis on sage antisotsiaalse käitumisega isikutel.

Kognitiivsed häired antisotsiaalse käitumisega isikutel

- Varane ekstravertne ja tasule suunatud käitumine väikelapseas (alates 20kuu vanusest) ennustab edasist antisotsiaalist käitumist (Morales et al 2016)
- Eksekutiivsete funktsioonide häired, tasule suunatud negatiivsete tulemustega käitumine on seotud dorsolateraalse ja ventromediaalse PFC ja striatumi funktsiooniga (Li et al 2010)
- Teise isiku emotsioonide sh hirmu mittetunnetamine ja puudulik emotsionaalsus on seotud amygdala funktsiooniga (Raine 2013)

Antisotsiaalne isikushäire, pärilikkus, geneetika

- Antisotsiaalse käitumisega kaksikute uuringul tuvastati pärilikkus 51%-l (Kreuger et al 2017), psühhopaatiliste joontega noorukitel 69-81%-l (Tuvblad et al 2014)
- Geneetilistel uuringutel pole saadud kindlaid tulemusi. Leitud on vähesed seosed MAO-A madala taseme, androgeeni retseptori (AR) geeni polümorfismi ning prenataalse kõrge testosterooni taseme ja kahe polümorfismiga 6p21.2 *LINC00951–LRFN2* geeni (RNA geen) *regioonis*.

Varased riskifaktorid->arenguhäire-> antisotsiaalne käitumine

- Sünnikomplikatsioonid on riskifaktoriks nii laste kui täiskavanute antisotsiaalsele ja kriminaalsele käitumisele (Raine 2013)
- Ema suitsetamine raseduse ajal (Raine 2013)
- Ema alkoholi tarbimine raseduse ajal (Treit et al 2013)
- Kokkupuude raskemetallidega (Glenn&Raine 2014)
- Õhu saastatus (Zhang et al 2017)
- Ajutrauma (Fazel et al 2011)
- Unehäired (Raine&Venables 2017)
- Alimentaarne defitsiit (Boivin et al 2015)

Preventatsioon ja ravi

- Rasedate programmid, mis on suunatud tervete eluviiside propageerimisele (vähendas noorukite delikventsust 15a hiljem)
- 3-5 aastaste laste sekkumine täisväärtusliku toidu, füüsilise ja kognitiivse arendamisega (vähendas kriminaalset käitumist nende 23a vanuses)
- ATAP, meeleolustabilisaatorid, stimulandid ja AD olid efektiivsed agressiivse käitumise ravis, enim ATAP ja stimulandid.
- Omega-3 ravi
- Mindfulnessmeditatsioon emotsioonide ja tähelepanu regulatsiooniks
- Otsene transkraniaalne stimulatsioon
- Unehäirete korrigeerimine (unehügieen, füüsiline aktiivsus, melatoniin, uinutid)

Raine, A.(2018) Antisocial Personality as a Neurodevelopmental Disorder *Annual Review of Clinical Psychology* 14; 259-289

Antisotsiaalne isiksushäire naistel

- Erinevatel uuringutel on leitud meestel sagedamini antisotsiaalsel isiksushäiret kui naistel, kogukonnauuringutel on suhe keskmiselt 5:2. Oluliselt kõrgemad on näidud kinnipidamisasutustes viibivatel isikutel (näit. UK-s ¼ kinnipeetavate intervjuerimisel tuvastati antisotsiaalne isiksushäire meestel 49%, naistel 31%)
- Taustaks sageli töötus, lähisuhete lagunemine ja sõltuvus sotsiaalabist
- Sage komorbiidsus teiste isiksushäiretega- kogukonnas histrioonilise isiksushäire ning vanglates piirialase ja skisoidse isikushäirega.
- Sage komorbiidsus sõltuvushäiretega, ärevuse ja depressiooniga
- Kaksikdiagnoosidega isikutel, esines antisotsiaalsel isiksushäiret 27,2% meestest ja 7,5% naistest (Muser et al 2006)
- Naistel tuvastatakse enam lapsea traumasid
- Esineb vähem kriminaalset käitumist või vähem politsei sekkumisi

M. Dolan, B. Völlm (2009) Antisocial personality disorder and psychopathy in women: A literature review on the reliability and validity of assessment instruments *International Journal of Law and Psychiatry* 32, 2–9

Naissooga seotud eelarvamused diagnoosimisel

- Naistel diagnoositakse samade sümptomite puhul enam meeleoluhäiret või piirialast tüüpi isiksushäiret
- Soolised eelarvamused?
- Sotsiaalkultuurilised eelarvamused?

Kas emotsionaalse kontrolli puudumist hinnatakse kui naiselikkust?

Naissugu ja kriminaalne käitumine

- Kriminaalsed teod algavad väheohtlikest
- Vähem mitmekesisust
- Kriminaalne debüüt hilisem
- Väiksem arv kriminaalseid tegusid
- Vähem kokkupuuteid politseiga
- Vähem vägivaldsust
- Rohkem suhteprobleemidega seotud kuritegusid
- Vähe kuritegusid võõraste isikute suhtes

Psühhopaatiliste naiste erinevused meestest

- Vähem füüsilist agressiivsust
- Vähem kriminaalset käitumist v.a. prostitutsioon
- Enam autoagressiivsust
- Sagedamini agressiivsus suhteprobleemide korral
- PCL-SV skaalal enam valelikkust, petmist ja puudulikku kontrolli oma käitumise üle (Strand and Belfrage 2005)
- Sõltuvushäired sama sagedased kui meestel

M. Dolan, B. Völlm (2009) Antisocial personality disorder and psychopathy in women: A literature review on the reliability and validity of assessment instruments *International Journal of Law and Psychiatry* 32, 2–9

Seeriamõrtsukas Joanna Dennehy

- Mõrvas 3 meest ja tegi 2 tapmiskatset
- Avaldas, et tahtis näha, mida tunneb, kas on nii tundetud nagu arvab
- Avaldas, et kahetseb kahe katse ebaõnnestumist, ei kahetse tapmisi
- Keeldus kohtus püsti tõusmast otsuse ettelugemisel
- Määrati eluaegne vangistus

Antisotsiaalne isiksushäire vanemaealistel

- Isikushäireid diagnoositakse harva vanemas eas
- Uuritud on vanemaealiste kontingenti vanglas jm korrektsiooniasutustes
- Oma varasema hoolimatu elustiili tõttu on suure osa vangide tervislik seisund oma east 10-15a vanemale eale vastav sh naistel, mistõttu eakaks vangiks loetakse alates 50-55 aasta vanusest.
- Sageli kroonilised kehalised haigused, puudulik arstiabi, suutmatus toime tulla vanglarežiimiga
- Psühholoogilised faktorid –depressioon, hirm nooremate kaaslaste ees, vähene haridus, kognitiivsed defitsiidid
- Üle 65a vanustel vangidel on leitud 15-25% Alzheimeri tõbe (Sterns et al 2008; Wilson; Barbosa 2010).

Ronald Aday, JJ Krabill (2013) Older and geriatric offenders: Critical issues for the 21st century;

[https://www.researchgate.net/publication/292936890 Older and geriatric offenders Critical issues for the 21st century](https://www.researchgate.net/publication/292936890_Older_and_geriatric_offenders_Critical_issues_for_the_21st_century)

Eakad vangid

- Eakate vangide osakaal on 20 aastaga suurenenud poole võrra
- Eakate kuriteo retsidiivsusrisk on väiksem, kuid esineb ka erandeid
- Ka psühhopaatiaga isikutel langeb retsediivsusrisk eaga (Olver&Wong 2015)
- On kaks eakate vangide gruppi:

1) Isikud, kes on sattunud raske kuriteo tõttu (tapmine; seksuaalkuritegu – sageli pereliikmete suhtes) vanglasse üle 50a vanuses

Sageli on kuriteod seotud kiivusega, lahutuse ähvardustega, hooldaja ülemäärase stressiga, sooviga kannatuste lõpetamiseks, enesekaitseks, koduvägivallaga jms.

2) Isikud, kes on kogu elu vältel korduvalt karistatud ja suure osa elust veetnud vanglas

Eakad seksuaalkuriteo sooritanud vangid

- Kui esmane kuritegu on sooritatud kõrges eas - kas esmane tegu või pole varasemalt vahele jäänud?
- Vajalik kognitiivsete funktsioonide uuring (dementsus?)
- Vanemaealistel madalam retsidiivsusrisk, kuid esineb ka erandeid.
- Ravimid (SSRI, antiandrogeenid) ei pruugi sobida kõrvaltoimete ja kehaliste haiguste tõttu.
- Eakate vangide arvu kasvu tõttu vajatakse enam personali väljaõpet, med. abi, geriaatrilisi üksusi, vanemaealistele suunatud programme

Brad D Booth (2016) Elderly Sexual Offenders; *Curr Psychiatry Rep* (2016) 18-34

Eakate hindamine ekspertiisil

- Vajalikud objektiivsed andmed hariduse, varasemate isiksuseomaduste, käitumismustrite sh agressiivsuse, sõltuvushäirete jm kohta
- Intervjuul tagada tajumiselundite optimaalne funktsioon

Arvestada

- Kehalise seisundi ja ravimite toimet
- Keskkonnafaktoreid
- Deliiriumi võimalikku esinemist
- Neurokognitiivseid häireid (dementsus)
- Depressiivsust

Eakate programmid ja teenused

- Paljudes riikides on ökonoomsemaks ja tõhusamaks peetud eraldi vanglaosakondade, korrektsioonisüsteemi haiglate ja hooldekodude kasutamist, et tagada eakatele vajalikud teenused ja turvalisem keskkond (Abner 2006)
- On kaalutud eakate vabastamist karistusest madala retsidiivsusrisi tõttu, kuid pole suudetud tagada neile vajalikke teenuseid (eakad on jäänud elukohata, hooldekodudes on esinenud agressiivsust teiste klientide suhtes, kogukond ei soovi raskeid kuritegusid sooritanuid enda hulka, mistõttu resotsialiseerimine on raskendatud)
- On kaalutud ka karistuste vähendamist eakamatele isikutele
- Struktüreeritud eluviisiga programm – kindel päevakava käelise tegevuse ja füüsiliste harjutustega, eneseteenindustoimingute oskuste säilitamine, kognitiivsed treeningud, vaba aega sisustavad tegevused (Harrison, M. 2009)
- Stressi ja viha maandamise programmid; tervisliku eluviisi, haiguste ja ravi alane psühhoedukatsioon
- Koolitatakse nii vangla kui korrektsiooniasutuste personali eakatega toimetulekuks.

Ronald Aday, JJ Krabill (2013) Older and geriatric offenders: Critical issues for the 21st century

Kokkuvõte

- Antisotsiaalne isiksushäiret hinnatakse kui arenguhäiret varase alguse ja stabiilse kuluga, mis põhjustab kognitiivsete defitsiitidega muutusi ajus ja toimetulekuraskusi ning on suuresti pärilik.
- Esineb enam meestel
- Raviga on vähesel määral mõjutatav
- Kõige tulemuslikum on preventatsioon -rasedate tervisliku eluviisi propageerimine ja lastele turvalise ja arenguvõimalustega keskkonna tagamine.